

TÜRKİYE'DE KORUMACILIK VE KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ: 1938-1960 DÖNEMİ*

Nimet CANDAS KAHYA**

Ayşe SAĞSÖZ***

Selda AL****

ÖZET

Çalışma kapsamında araştırılan dönem, koruma faaliyetlerinin, yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılandırılması faaliyetleri ile birlikte yürütülmeye çalışıldığı dönemdir. Dolayısıyla zaman zaman sıkıntılar yaşanmıştır. Koruma bilincinin 1938-1960 tarihleri arasındaki gelişimi irdelenirken, öncelikle 1938 yılında hangi aşamada bulunduğu belirtilmiş, ardından bu süreçteki gelişmeler ortaya konulmuş ve son olarak da 1960 yılında ulaşılan aşama ifade edilmiştir.

Bu bağlamda araştırmaya, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Aktarılanlar ve Cumhuriyet Döneminin Oluşturmaya Çalıştığı Yeni Yapılanma” başlığı ile 1938 öncesini kısaca özetleyen ilk bölümle başlanmış, ardından araştırmayı konu alan “1938-1960 Dönem” nde koruma bilincini irdeleyen ikinci bölümle devam edilmiştir. Son bölümde ise “Bir Sonraki Döneme Aktarılanlar” başlığı ile 1960 yılına gelindiğinde koruma bilinci adına erişilen aşama özetlenmiştir. İrdelenen dönemlerde yaşanan tüm gelişmeler o dönemlerin şartları ile değerlendirilmelidir. Bu dönemler, bir ülkenin yeniden yapılanmaya çalıştığı dönemlerdir, dolayısıyla pek çok eksik mevcuttur. Bu eksiklerin başında ise ekonomik yetersizlikler ve yetişmiş insan gücü yoksunluğu gelmektedir. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen mevcut ekonomik kaynak ve yetişmiş insan gücü ile bu süreç tamamlanmaya çalışılmış; yetmediği noktalarda, batılı uzmanlardan yararlanılmıştır.

Bu araştırmada, “vakıf geleneğinin” oluşturduğu yapılanmanın, tarihi ve kültürel mirasın korunması görevini, bugünkü anlamda koruma bilinci oluşmamış olmasına rağmen, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğine kadar etkin olarak yerine getirdiği görülmektedir. Zamanla vakıf geleneğinin yapısında görülen bozulmalarla, tarihi ve kültürel mirasın korunması faaliyetlerinde yaklaşık yüz yıllık bir duraklama dönemine girilmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin oluşumu ve yapılanması faaliyetlerinin tamamlanması ve bu kapsamda tarihi ve kültürel mirasın korunması alanını örgütleyen üst kurum olan

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, El-mek: nimet@ktu.edu.tr

*** Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, El-mek: sagsoz@ktu.edu.tr

**** Arş. Gör. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, El-mek: seldaal@ktu.edu.tr

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) oluşumu, bu alandaki bilincin gelişimi adına önemli bir aşamadır.

Anahtar Kelimeler: Koruma Bilinci, 1938-1960 Dönemi, Türkiye

EVOLUTION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE CONSERVATION CONSCIOUSNESS IN TURKEY: 1938-1960 PERIOD

ABSTRACT

In the period considered in this study, conservation activities were carried out along with re-structuring of the newly established Republic of Turkey. Therefore, sometimes problems were lived. While studying the development of conservation consciousness in 1938-1960, the existing situation in 1938 is first stated. Then, the developments in 1938-1960 explained, and finally the situation reached in 1960 is expressed.

In this context, the first section is briefly summarized the period before 1938 in “*The heritage from Ottoman Empire to Young Republic and new organization tried to be created in republican era*”. The second section “*The period of 1938-1960*” discusses the protection awareness in 1938-1960. In the last section, “*Heritage to the following era*”, the conservation consciousness reached in 1960 is given. All developments in the periods discussed should be evaluated by considering the conditions of the each period. These are the periods in which a new state is constructed, and thus many shortcomings, most importantly economic deficiencies and the lack of trained manpower, were there. Despite all these difficulties, it was tried to complete this process with current economic resources and trained manpower as well as benefiting from Western specialists.

This study concluded that the structure formed by “the tradition of foundation” effectively serve the mission of conservation of cultural and historical heritage until the first quarter of nineteenth century although the conservation consciousness did not occur in modern sense. A recession period during approximately one hundred years was entered due to the corruption in the structure of tradition of foundation by the time. Completion of new Turkey Republic's establishment and re-structuring activities, and foundation of Real Estate Antiquities and Monuments Supreme Council (GEEAYK) which organizes the area of conservation of cultural and historical heritage are very important steps in development of the conservation consciousness.

Key Words: Conservation Consciousness, 1938-1960 Period, Turkey

Giriş

Türkiye’de koruma kavramının gelişimi, kurumlaşma ve yasal düzenlemelerin oluşturulması bakımından çok kısa bir gecikmeyle neredeyse dünyadaki gelişimiyle paralellik

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

göstermektedir. Fakat tüm bu süreç değerlendirilerek günümüze gelindiğinde, Türkiye’de koruma bilincinin yerleşmesi adına erişilen noktanın yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir (Kahya, 2007a, 2007b ve 2007c). Çalışma kapsamında araştırılan dönem, koruma faaliyetlerinin, yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nin yapılandırılması faaliyetleri ile birlikte yürütülmeye çalışıldığı dönemdir. Dolayısıyla zaman zaman sıkıntılar yaşanmıştır. Koruma bilincinin 1938-1960 tarihleri arasındaki gelişimi irdelenirken, öncelikle 1938 yılında hangi aşamada bulunduğu belirtilmeli, ardında bu süreçteki gelişmeler ortaya konmalı ve son olarak da 1960 yılında ulaşılan aşama ifade edilmelidir. Bu bağlamda araştırmaya, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Aktarılanlar ve Cumhuriyet Döneminin Oluşturmaya Çalıştığı Yeni Yapılanma” başlığı ile 1938 öncesini kısaca özetleyen ilk bölümle başlanmış, ardından; araştırmayı konu alan “1938-1960 Dönemi”nde koruma bilincini irdeleyen ikinci bölümle devam edilmiştir. Son bölümde ise “Bir Sonraki Döneme Aktarılanlar” başlığı ile 1960 yılına gelindiğinde koruma bilinci adına erişilen aşama özetlenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır⁽¹⁾.

1. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Aktarılanlar ve Cumhuriyet Döneminin Oluşturmaya Çalıştığı Yeni Yapılanma

Koruma alanında Osmanlı’dan Cumhuriyet’e aktarılan pek çok deneyim/kazanım vardır. Bunların başında “vakıf geleneği” yer almaktadır. Selçuklu ve Osmanlı’da yer alan Vakıf müessesesi, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, bayındırlık, ulaşım, güzel sanatlar olmak üzere neredeyse her alanda etkin olan bir kurumdur. Vakıflar, varlıklı kişi ya da kişilerin mallarını topluma yararlı olma niyetiyle vakfettikleri ve dönemin toplumsal yaşam biçimi ve kuralları çerçevesinde oluşturulan özel hukuk tüzel kişileridir, (Öztürk, 1995, 20).

Başlangıçta ferdi ihtiyaçları karşılamak üzere kurulan vakıflar zamanla gelişmiş pek çok alanda yerini almıştır. Saraylar ve kaleler dışında Osmanlı sınırları içinde yer alan tüm yapılar vakıf yapısı haline gelmiştir. Vakıflar sadece kendilerini idame ettiren değil, ülke ekonomisine de önemli

⁽¹⁾ Türkiye’de koruma bilincinin 1938-1960 yılları arasındaki gelişimini, bu dönemin öncesindeki gelişmelerin döneme yansmasıyla birlikte irdeleyen bu çalışma çok özet bir çalışmadır. Bu alanda hazırlanmış olan pek çok kaynak bulunmakla birlikte, Öztürk’ün vakıflar ile ilgili derinlemesine ve titizlikle hazırlanan çalışmalarından, Çal’ın Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikasını ortaya koyan araştırmalarından ve Madran’ın Türkiye’de koruma sürecinin irdeleyen çok sayıda yayınından bu çalışmanın oluşturulmasında yararlanılmıştır. Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün periyodik olarak hazırladığı Rölöve ve Restorasyon Dergileri ile Vakıflar Dergilerinin dönemi anlatan sayıları çalışmanın diğer kaynakları arasında yer almaktadır. Daha detaylı bilgiye ulaşmak isteyen okuyucular için diğer tüm kaynaklarla birlikte bu kaynakları da taramalarının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Candaş Kahya, N., 2007. “Doğu Karadeniz Bölgesi Kentsel Sitlerinde Koruma Sürecinin Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Candaş Kahya, N., Ozgen, S., Midilli Sari, R., Elmali, D., Sagsoz, A., 2008. “Türkiye ve Fransa’da Koruma Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi: Kurumlar, Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar”, Arredamento Mimarlık Dergisi, sayı 2008/11, s.120-127.

Candaş Kahya, N., Ozgen, S., Midilli Sari, R., Elmali, D. ve Sagsoz, A., 2007. Preservation, Institutions, Policies and Applications Related to Process/Comparative Analysis of Italy-France-England and Turkey, Uluslararası Yapı-Yaşam Kongresi, 22-25 March, Bursa/Turkey, 29-43.

Barkan, Ö.L., 1955. “H. 933/1527-934/1528 Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul: XV, 1-4, 251-329.

Barkan, Ö.L., 1963. “İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi”, İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul: XV, 1-2, 239-379.

Barkan, Ö.L. ve Ayverdi, E.H., 1970. “İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri 953(1546) Tarihli, İstanbul: Baha Matbaası, Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü 61.

Öztürk, N., 1995. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/144, Ankara.

Yediyıldız, B., 1984. “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu, Vakıflar Dergisi, Ankara: Önder Matbaası, VGM Yayınları, XVII, 5-41.

katkıları olan kuruluşlar olmuşlardır. Değişik dönemlerde yapılan araştırmalar, vakıfların iktisadi hayatın %15.77'sine hakim olduğunu (Barkan, 1955, 268; Barkan, 1963, 241-242; Barkan ve Ayverdi, 1970), bu oranın XVIII. asırda %26.80'leri bulunduğunu (Yediyıldız, 1984, 26), XIX. asır vakıflarında ise 15.77'lerde kaldığının göstermektedir, (Öztürk, 1995, 25).

Vakıflar içtimai ve iktisadi (ekonomik ve sosyo-kültürel) yanlarıyla ekonomiye, sosyal ve kültürel yaşama katkılarının yanı sıra, bu faaliyetlerini sürdürdükleri yapıların bakım ve onarımlarının düzenli olarak yapılması suretiyle, medreseler, hanlar, camiler, kervansaraylar, körüler, konutlar, çeşmeler, darüşşifalar vs. gibi tarih ve kültür birikimi yapıların korunması sağlamıştır. Kaynaklar, zamanla vakıfların kuruluş ve işletilişlerinde vakıf geleneğine aykırı uygulamalar yaşanmaya başlandığını ifade etmektedir, (Öztürk, 1995, 32). XIX. yüzyılının ilk çeyreğinden sonra mevcut vakıfların idaresinde gözlenen usulsüzlükler neticesinde, sadece denetleme yetkisine sahip merkezi yönetimlerinin, artık vakıfların kurulması ve yönetilmesine de müdahale ederek çeşitli kısıtlamalar getirdiği görülmektedir. 1826'da kurulan Evkafı Hümayun Nezareti'ne bağlanan vakıflar müstakil idareden merkezi yönetime geçmiştir, (Öztürk, 1995, 63). Osmanlı Döneminde Vakıfların merkezden yönetimlerinin bir diğer sebebi, Vakıf gelirlerinin devletin diğer kurumlarına aktararak, oralardaki ekonomik sorunların giderilmeye çalışılmasıdır. Vakıf geleneğine aykırı olan bu yöntem bir süre işe yaramış fakat ebedi olmamıştır. Zamanla vakıflar kendilerini dahi idame ettiremez duruma gelmiştir. Evkafı Hümayun Nezareti bünyesindeki vakıflar, devletin farklı kurumlarına devredilmeye başlanmıştır. Vakıfların devri ve hatta satışları Cumhuriyet dönemin de devam etmiştir. Kaynaklar bir program dahilinde yapılan bu satışların birinci (1920-1949) dönem ve ikinci dönem (1960-1970) olarak yapıldığını belirtmektedir (Öztürk, 1995, 435). Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yeni yönetim biçimi eğitimden sağlık alanına kadar birçok hizmetlerin verilme biçimiyle çeliştiğinden, bu hizmetlerin verildiği vakıf yapıları artık kullanılmak istenmemiş ve bu yapılar işlevlerinin dışında kullanımlar için devletin diğer kurumlarına devredilmiştir (Öztürk, 1995, 473-516). Bu kullanımlar tarih ve kültür birikimi olan bu yapıların yıpranmalarına neden olmuş, ekonomik gerekçelerle de onarılmamaları bu yapıların harap olma süreçlerinin hızlandırmış, bir kısmının da yok olmasına neden olmuştur. Çeşitli kurumlara devredilen vakıfların, Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde tekrar toplanmalarına kadar (10 Eylül 1957 tarihli ve 7044 sayılı yasa ile) geçen yaklaşık 100 yıl, bu kültür birikiminin, idaresi, değerlendirilmesi ve korunması için olumsuzluklarla dolu bir dönem olarak kaynaklara geçmiştir (Madran, 2002, 102; Öztürk, 1995, 379).

Geleneksel Osmanlı kent yönetim sistemini oluşturan Kadı-Vakıflar-Subaşı kurumlarının Tanzimat'la birlikte değişimi ve modern kent yönetim biçimine geçişte, belediye kurma çalışmalarının başlamış ve ilk belediye olan Galata-Beyoğlu'nda kurulan Altıncı Daire-i Belediye'nin oluşturulmuştur. Yeni yönetim biçimi, kentlerin yeniden şekillendirilmesi çalışmaları⁽²⁾ sonucunda oluşturulan modern kent planları, büyük meydanların yeniden

⁽²⁾ Clemens Holzmeister, Ernst Egli, Theodor Post, Hermann Jansen, Martin Wagner, Martin Elsaesser, Bruno Taut, Robert Oerley, Gulio Mongeri gibi yabancı mimarlar tasarımcı, eğitimci, danışman, plançı, uygulayıcı olarak üstlendikleri görevlerle genç Cumhuriyet'in mimarlığını kişisel eğilimleri doğrultusunda etkilemişlerdir. Bu dönemde daha çok, Orta Avrupa-Viyana ekolünden ithal edilen anıtsal, klasik biçimcilğe dayalı bir tür yeni-klasikçilik Türkiye mimarlığına egemen olmuştur. 19. Yüzyıl ile başlayan ve Cumhuriyet Dönemi ile devam eden yaklaşık 100 yıllık bir sürede özellikle İstanbul için pek çok planlama çalışması yapılmıştır. F. Kaufferand I.B. Lechevalier'in 1807 tarihli "Plan de Constantinople"; Von Moltke'nin 1839 tarihli İstanbul planı; 1850 tarihli Aksaray planı; Bouvard'ın 1902 tarihli Beyazid Meydanı Projesi; Prost'un 1937 tarihli Tarihi yarımada Planı ve Prost'un 1929 tarihli Kadıköy Ve Üsküdar Planları bu çalışmalar arasında yer almaktadır. Daha sonraki yıllarda Barbaros Caddesi'nin oluşturulması sırasında, yine sayı ve niteliği bilinmeyen pek çok kültür varlığının yok edildiği kaydedilmiştir. (Tunçer, 2009, 2-8; Tekeli, 2006, 37-41).

Öztürk, N., 1995. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/144, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

düzenlenmesi çalışmalarının ard arda oluşturulmaya devam edilmesi (Tekeli, 2006, 37-41) gözlenmeye başlanmıştır. Mevcut Osmanlı kentlerinin modern kentler haline dönüştürülmesi çabalarının ilk yasal düzenlemesi sayılan ebniye nizamnameleri, aynı zamanda koruma alanını da etkileyen ilk yasal düzenlemedir. Ebniye nizamnameleri, yolların genişletilmesi, yapı-yol ilişkileri ve ahşap yapım sisteminin terk edilip kagir yapım sistemine geçilmesi gibi konuları içermektedir. 1848, 1849 tarihli Ebniye Nizamnameleri yalnızca İstanbul’daki çalışmaları kapsamakta, 1864 tarihli nizamname ise tüm imparatorluk sınırları içinde uygulanmaktadır. 1882 çıkarılan en son Ebniye Nizamnamesi ise, daha öncekileri revize eden ve Cumhuriyet’in yapı yollar kanununa kadar (1933) 50 yıl uygulamada kalacak kent planlama yasasıdır. Bu düzenlemelerin koruma alanına etkisi, özellikle İstanbul’da yolların genişletilmesi sırasında sayısı ve niteliği bilinmeyen çok sayıda sivil mimarlık eserlerinin ortadan kaldırılması olarak yansımıştır. Osmanlı imparatorluğundaki gerek yöneticilerin gerekse halkın 19. Yüzyılın ortalarına kadar eski eser ve koruma konularında çok bilgili ve bilinçli olmadığı görülmektedir (Madran, 2002, 22). Bugün tarihi ve kültürel miras olarak değerlendirilen yapıların, Osmanlı klasik döneminde düzenli işleyen vakıf sistemi sayesinde sürekli bakımları yapıldığından, esaslı onarımlara ihtiyaç duymadan süreklilikleri sağlanmıştır. Vakıf sistemindeki bozulmalar ve sistemin merkezi yönetimi ile artık yeterince bakımları yapılamayan yapılar, zamanla yıpranmaya başlamıştır. Bugünkü anlamda koruma anlayışı olmamasına rağmen, kutsal değerlerin sürekliliğinin sağlanması adına imparatorluk döneminde ve öncesinde, sultanların hassasiyetleri bilinmekte ve imparatorluk sınırları dışında kalsa bile kutsal mekanların bakım ve onarımları için gerekli uygulamaların yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, Kubbetüs-Sahra Cami, Mescidi Aksa, Mescidi Nebevi ve Mekke-i Münevvere için pek çok Osmanlı Sultanı önemli kaynaklar ayırmıştır.

19. yüzyılda koruma alandaki ilk yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Asar-ı Atika Nizamnameleri olarak bilinen düzenlemeler (13 Şubat 1869, Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi; 7 Nisan 1874, İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesi; 9 Şubat 1884, Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi; 23 Nisan 1906, Dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi), daha çok arkeolojik alanda yapılacak faaliyetleri düzenlemektedir. Bu nizamnamelerde geçen ‘eski eser’ ile o gün yaşamayan kültürlerin ürünleri tanımlanmakta, bu ürünler ise arkeolojik kazılarda çıkartılan taşınır eski eser olarak belirtilmektedir. Son nizamnamede ise taşınmaz eser olan saray, su kemeri, tümülüs, dikili taş gibi eserler de eski eser kapsamında tanımlanmaktadır (Madran, 2002, 22-28). Arkeolojik kazılarla elde edilen eski eserler için ise “*Antika’ların tarihi önemi vardır, her devlet bunları müzede sakladığı için Osmanlı devleti de bu eserleri İstanbul’daki müzeye koyması lazımdır*” ifadeleri Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesinde yer almaktadır (Madran, 2002, 29). Asar-ı Atika Nizamnamelerinde, Türk İslam eserlerinin henüz asar-ı atika olmadığı açıkça belirtilmektedir (Madran, 2002, 42).

19. Yüzyılda Anadolu’nun çeşitli yerlerinde pek çok kazı yapılmakta ve kazıların tamamı yabancı kurumlar tarafından yürütülmektedir (Madran, 2002, 29). Kazılar sonucu bulunan eserlerin yurtdışına çıkması son Asar-ı Atika Nizamnamesine (23 Nisan 1906, Dördüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi) kadar engellenememiştir. İlk asar-ı atika nizamnamesine göre mülkünde eski eser bulan kişi bu eserin sahibidir (Madran, 2002, 21). Kazılar sonucu bulunan eski eserler ise, kazı yapan kurum ve devlet tarafından paylaşılmaktadır (Madran, 2002, 25). Görüldüğü gibi eski eserlerin yut dışına çıkışları çok kolay olmaktadır. Madran, eski eserlerle ilgili o dönemlerde yapılan

Yediyıldız, B., 1984. “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu, Vakıflar Dergisi, Ankara: Önder Matbaası, VGM Yayınları, XVII, 5-41.

Tekeli, İ. 2006. “Türkiye’de Kent Planlaması Düşüncesinin Gelişimi, Yapı Dergisi, sayı 291 sayfa 37-41, Şubat 2006.

Madran, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.

düzenleme ve uygulamaları, İmparatorluğun 1870’li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik ve politik durumla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Madran, 2002, 25). Ancak bundan sonraki tüm Asar-ı Atika Nizamnamelerinde, kazılarda bulunan tüm eski eserlerin devlet malı olduğu belirtilmiştir (Madran, 2002, 24-42). 28 Temmuz 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi ile ilk defa taşınmaz kültürel değerlerle ilgili yasal düzenlemelere gidilmiştir (Madran, 2002, 72).

“Eski eser” lerin “müze” örgütlenmesi içinde yer alması 19. Yüzyılın ikinci yarısı ile gelişen ve **Cumhuriyet Döneminde** de tercih edilen bir yol olmuştur. İlk müzenin kurulması (1846) ve Müze-Hümayun Müdürlüğü’nün oluşturulmasında (1889) Fethi Ahmet Paşanın, Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Bey’lerin yanı sıra Ahmed Kemaleddin Beyin⁽³⁾ de katkıları önemlidir.

⁽³⁾ Fethi Ahmet veya Ahmet Fethi Paşa (1801- 1858) (Rodoslu Hafız Ahmet Ağa’nın oğlu olduğu için Rodosizade, Sultan II. Mahmut’un kızı Atiye Sultan evlendiği için de “Damad” olarak ta anılır), 19. yüzyılda yaşamış Osmanlı asker ve devlet adamıdır. 1830’da Ferik (tümgeneral), 1833’te Viyana Büyükelçisi ve biraz sonra müşir (mareşal) oldu. Valilik ve Paris elçiliği yaptı. Ticaret Nâzırı, Meclisi Vâlâ Reisi, Harbiye Nazırı ve Tophane Müşiri oldu. Bütün bu çeşitli ve önemli görevleri içinde en çok Tophane Müşirliği üzerinde durulur. Bu görevi sırasında padişahın isteği üzerine Eski Eserler Koleksiyonunu (Mecma-ı Âsâr-ı Atika Aya İrini’de toplayarak Türk müzeciliğine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Beykoz cam fabrikasının yönetimini de üstlenerek, Çeşm-i bülbül üretiminin yaygınlaştırılmasını sağlamıştır.

Osman Hamdi Bey, (30 Aralık 1842, İstanbul -24 Şubat 1910, İstanbul) Türk arkeolog, müzeci, ressam ve Kadıköy’ün ilk belediye başkanı. Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Ethem Paşa’nın oğlu, müzeci Halil Ethem Bey ve nümizmat İsmail Galip Bey’in ağabeyidir. İlk Türk arkeoloğu kabul edilir. En önemli arkeolojik kazısı 1887-1888’de gerçekleştirildiği Sayda Kral Mezarlığı (Lübnan) kazılarıdır. Bu kazılar sırasında dünyaca ünlü İskender Lahidi’ni bulmuştur. Çağdaş Türk müzeciliğinin kurucusudur. İstanbul Arkeoloji Müzesi’ni kurmuş, 29 yıl müdürlüğünü yapmış ve müzeyi dünyanın sayılı müzeleri arasına sokmuştur. Günümüzde varlığını Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak sürdüren Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi’nin kurucusudur. İlk Türk ressamlarından birisidir ve Türk resminde figürlü kompozisyon kullanan ilk ressam olarak tarihe geçmiştir.

Halil Ethem Bey (soyadı kanunundan sonra Halil Ethem Eldem) (1861, İstanbul - 17 Kasım 1938), Sadrazam İbrahim Ethem Paşa’nın oğlu, Osman Hamdi Bey’in küçük kardeşidir. İlk öğrenimini Kaptan İbrahim Paşa Rüştüyesi’nde orta öğrenimini Berlin’de, yüksek tahsilini ise Zürih, Viyana ve Basel’de tamamlamıştır. Basel Üniversitesi Felsefe Fakültesi’nde doktora yapmış ve 1885’te İstanbul’a dönmüştür. Sırasıyla Bâb-ı Seraskeri Fabrikalar Nezareti, Erkân-ı Harbiye Dairesi, Dârüşşafakati’l-İslâmiye, Mekteb-i Mülkiye, Dârülmuallimin, Dârülfünûn, Âsâr-ı Atika Müze-i Hümayunu, İstanbul Şehreminliği, İstanbul Âsâr-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, Âsâr-ı Atika Encümeni, Târîh-i Osmânî Encümeni, Türk Tarih Kurumu gibi kurum ve kuruluşlarda çalışmıştır. 1 Mart 1931’de emekli olan Halil Bey, aynı yıl içinde İstanbul’dan milletvekili seçilerek iki dönem bu görevi sürdürmüştür. Halil Bey, Osmanlı döneminin sonları ile Cumhuriyet döneminin başlarında faaliyet göstermiş Türk kültür tarihinin önemli bir şahsiyetidir. Âsâr-ı Atika Müzesi’nin başında bulunmasından dolayı çok ilkçağ eserleriyle ilgilenmiş, fakat bunun yanında Türk-İslam kitâbe ve sikkeleriyle de uğraşmıştır. Nitekim Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası ve Türk Tarih Encümeni Mecmuası’nda yayınlanan makalelerinin birkaçı hariç hepsi kitâbeler hakkındadır. Türk müzeciliğinin gelişmesinde önemli katkıları olan Halil Bey’in, Anadolu’daki yüzlerce kitâbenin toplanıp yayınlanması, Türk mimari eserlerinin korunması ve ihyâsı konusunda göstermiş olduğu gayret takdire şayandır.

Mimar Ahmet Kemaleddin Bey (1870; Acıbadem, Kadıköy, İstanbul - 13 Temmuz 1927; Ulus, Ankara), 20. yüzyılın başlarındaki çalışmalarıyla tanınan ve Birinci Ulusal Mimarlık Akımı’nın önde gelen isimlerinden olan Türk mimardır. 1870 yılında orta sınıfa mensup bir ailenin tek çocuğu olarak İstanbul’un Acıbadem semtinde dünyaya geldi. Babası Bahriye Miralaylarından Ali Bey, annesi Sadberk Hanım’dır. 1887’de 17 yaşındayken Hendese-i Mülkiye Mektebi’ne (günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi) kaydoldu. Mühendislik eğitimini birincilikle tamamladığı 1891’de, aynı okulda öğretim görevlisi olarak bulunan Alman akademisyen Jachmund’un asistanlığına atandı. Bu görevi dört yıl yürüten Mimar Kemaleddin, bu arada okul dışında özel bürosunu açarak ilk eserlerini tasarlamaya başladı. 1895’te mimarlık eğitimi geliştirmesi amacıyla hocası Jachmund’un desteğiyle ve devlet bursuyla Almanya’ya gönderildi ve Berlin’deki Charlottenburg Technische Hochschule’ye (teknik yüksekokul, günümüzde Berlin Teknik Üniversitesi) devam etti. Tarihi yapıların restorasyonu ve yeni yapıların tasarımıyla ilgilendiği bu dönemde, Osmanlı mimarisinin ilkelerini inceledi ve kendi mimari üslubunu şekillendirdi ve ulusal mimari konusundaki düşüncelerini geliştirdi. 1910’ların başından ölümüne kadar yoğun bir tempoda çalışarak, hem Türkiye’de, yoğunluklu olarak da İstanbul’da, hem de yurtdışında eserler verdi ve mimari çalışmalarında bulundu. Mescid-i Aksa’nın restorasyonu çalışmaları için bir süre için Kudüs’te kaldı ve Türkiye’ye dönüşünde yeni başkent Ankara’da kurulan yeni yapılar üzerinde yoğunlaştı.

Çal, H., 1990. “Türkiye’de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı Ve Sebepleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 34 Sayı: 1.2 Sayfa: 353-378 Yayın Tarihi: 1990.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Bu dönemde koruma alanında iki temel kurum vardır, bunlar Evkaf Nezareti ve Müze-i Hümayun Müdürlüğüdür. Vakıflar bünyesindeki eserler Evkaf Nezareti bünyesinde, diğerleri ise Müze-i Hümayun bünyesinde korunmaya çalışılmaktadır. Evkaf Nezareti Cumhuriyet döneminde Vakıflar Umum Müdürlüğüne (1924), Müze-i Hümayun Müdürlüğü ise 1946 yılında Eski Eser ve Müzeler Genel Müdürlüğüne dönüşmüştür (Madran, 2002, 87).

19. yüzyıla kadar anıtların onarımı için yapılan çalışmalarda herhangi bir projelendirme çalışması olmaksızın faaliyetler devam etmiştir (Madran, 2002, 41). Osmanlı sınırları içinde bulunan tarihi ve kültürel varlıkların sayısı da tam olarak bilinmemektedir. Koruma faaliyetlerinin bilimsel temeller üzerine oturtulmasının önemi bilinmekte fakat bu yönde herhangi bir kurum ya da yasal düzenleme henüz oluşturulamamıştır. Sadece İstanbul’da bulunan abidelerin envanter çalışmalarının yapılması için Asar-Atika Encümeni Daimisi (1917) kurulmuştur (Madran, 2002, 98). Bu kurum sınırlı sayıda personel ve kaynak ile İstanbul’da bulunan çok sayıda kültür varlığını tespit çalışmalarını sürdürmektedir.

Osmanlı’nın son yılları ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında onarım etkinlikleri oldukça yavaş seyretmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesinin çok yoğun, yıpratıcı ve birbiri ardına gelen savaşlar olduğu söylenebilir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yapılan incelemeler sonucunda Cumhuriyet’in **ilk on yılında** sadece sekiz cami onarıldığı belirtilmektedir. (Çal, 1990, 197; Madran, 2002, 99). Cumhuriyet’in **ikinci on yılı** kurumsallaşma çabaları ile geçmiştir. Osmanlı döneminde İstanbul’da faaliyet gösteren Muhafazai Asar-ı Atika Encümeni Daimisi, Eski Eserleri Koruma Encümeni adıyla Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam etmiş, encümenin ilk üyeleri bir önceki dönemde de bu kurumda çalışan Halil Edhem Bey, Celal Esad Bey, Mimar Kemaleddin Bey’dir (Madran, 2002, 98). Osmanlı Döneminde teşkilatlanan Müze-i Hümayun, Cumhuriyet döneminde Maarif Vekaleti bünyesinde Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü (1922) adı ile aynı alandaki çalışmalarını sürdürmektedir. Aynı kurumun ismi 1933’de Antikite ve Müzeler Direktörlüğü olarak değiştirilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasıyla, tüm saraylar Maliye Bakanlığına bağlı Milli Saraylar Müdürlüğüne (1924) devredilmiş, müdürlük 1934 yılında TBMM’ye bağlanmıştır. Vakıf eserlerinin büyük bölümü devletin farklı kurumlarına devredildiği için, bu kurumların bünyelerinde “tarihi ve bedii değeri olan” ⁽⁴⁾ bu yapılar için alt müdürlükler kurulmuş, kurumların hukuksal yapılandırılmalarında bu eserlerin durumları hakkında da (korunmaları-kullanım biçimleri vs.) fıkralar yer almıştır. Büyük bölümü Maarif nezaretine devredilen vakıf eserlerinin onarım ve kullanım şartlarının takip eden alt birimi Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü’dür. Belediyelere devredilen vakıf eserleri ise “10 Haziran 1933 tarihli Belediye yapı ve Yollar Kanunu“ ile korunmaya çalışılmaktadır (Madran, 2002, 157). Maliye bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı (Nafia Vekaleti) ve askeriye vakıf eserlerinin devredildiği diğer kurumlardır (Madran, 2002, 146). Ayrıca bu dönemde kurulan Türk Tarih Kurumu’nun (12 Nisan 1931) arkeolojik alanda yapılan çalışmalara katkısı önemlidir. 1930’lu yılların ortasında Alacahöyük’te başlatılan ve sonrasında Anadolu’da gerçekleştirilen 60’dan fazla kazıya kurum

Madran, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.

⁽⁴⁾ İlgili yasal düzenlemelerde yer alan, “tarihi ve bedii değeri olan” yapılar ifadesi ile tarihi ve kültürel mirasın sanat tarihi ve sağlamlık açılarından nitelikli olan yapıları tanımlanmaktadır. Fakat farklı kurumlara devredilen bu yapıların tarihi ve bedii değerlerini tespit edecek uzmanlar, bu kurum bünyelerinde yer almamaktadır. Dolayısıyla, tarihi ve bedii değeri olan yapıların tespiti, bu kurumlarda çalışan herhangi bir memur tarafından yapılmakta, bu memurların tespitleri ile de, tarihi ve kültürel miras ile ilgili, korunmalıdır, satılmalıdır ya da yıkılmalıdır gibi kararlar uygulanmaya konmaktadır (Madran, 2002, 129).

Madran, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

parasal katkıda bulunmuştur (Madran, 2002, 121). Bu dönemde oluşturulan bir diğer kurum da Anıtları Koruma Komisyonu (1931)'dur. Ankara (merkez), İstanbul, İzmir ve Elazığ olmak üzere dört bölgeye ayrılan ülkede, tüm eski eserlerin rölöve, belgeleme, yayın ve onarım olmak üzere tespitlerinin yapılması çalışmalarına 1933 yılı itibarı ile programlı olarak başlanmıştır. Her bölgede bir arkeolog, iki mimar, bir ressam ve bir fotoğrafçıdan oluşan bilimsel ve teknik bir komisyonun görev yapması planlanmıştır. Sadece İstanbul'da binlercesinin yer aldığı bilinen, ülke genelinde ise sayısı tespit edilemeyen tarihi ve kültürel miras, beş-altı personeli bulunan 4 ofis tarafından nasıl belgelenebilir, nasıl onarım faaliyetleri yürütülebilir sorusuna olumlu yanıtlar verilememektedir. Devam eden yıllar kültürel mirasın belgelenmesi ve koruma faaliyetlerinin daha bilimsel çalışmalarla yürütülmesi için yeni kurumların oluşturulduğunu göstermektedir. Bakanlar kurulunun 15 Haziran 1936 gün ve 2/5326 sayılı kararıyla, Antikite ve Umum Müdürlüğüne bağlı bir "Rölöve Bürosu" kurulmuş ve Yüksek Mimar Sedat Çetintaş bu büroya şef olarak atanmıştır (Madran, 2002, 119).

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet'in ikinci on yılında da tarihi ve kültürel varlıkların korunmasına ilişkin bir üst kurum ve genel bir kanun henüz oluşturulamamıştır.

2. 1938-1960 Dönemi

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma bilincinin gelişiminin irdelendiği süreç, Türkiye Cumhuriyeti'nin **üçüncü ve dördüncü on yıllık dönemlerini** kapsamaktadır. **Üçüncü on yılda** örgütlenme çabalarının giderek arttığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk incelenecek olan kuruluş Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüdür. Antikite ve Müzeler Genel Müdürlüğünün hizmetlerinin çok dar bir kadroyla yürütülemeyeceği anlaşıldığından, 18 Temmuz 1944 gün ve 6424 sayılı yasayla bu müdürlüğün kadroları iptal edilmiş ve yerine "Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü" adı altında bir birim kurularak, yeni kadrolar oluşturulmuştur. Bu yasa yeni görev tanımı ve yeni yaklaşım belirlememiş, sadece kadro ve isim değişikliği gerçekleştiren bir düzenleme olmuştur. Yasa ile bu birime, merkezde görev yapmak üzere 12, taşrada görev yapmak üzere ise 57'si uzman ve 116'sı idari görevli olan toplam 185 kadro tahsis edilmiştir (Madran, 2002, 140).

1930'lu yıllarda Anıtları Koruma Komisyonu ve Vakıflar Umum Müdürlüğünün, envantere dayalı ve öncelikleri belirlenmiş onarım programı düzenleme yaklaşımları, 1946 yılında Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Tarihi Anıtlar Ön Tasarısı" adlı belgede en kapsamlı noktaya ulaşmış ve yapılar niteliklerine göre üç sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre A grubunda 48 ilde 200 yapı, B grubunda 45 ilde 200 yapı ve C grubunda 48 ilde 200 yapı belirlenmiş ve bu yapıların onarım ve sürekli bakımlarını sağlamak için bütçeden kaynaklar ayrılmıştır. Belgede yapı ya da yapı grupları için ön görülen müdahaleler, "onarım", "onarım ve takviye", "takviye", "kurtarma", "takviye ve tanzim", "restorasyon" ve "tanzim" sözcükleri ile anlatılmıştır (Madran, 2002, 140-141).

Vakıflar Umum Müdürlüğü daha önceki on yıllarda olduğu gibi bu on yılda da incelenmesi gereken ikinci önemli kuruluştur. 1920'li yıllarda çıkarılan yasalarla, çeşitli anıtsal yapıların değişik kurumların sorumluluğuna bırakılmasının olumsuz sonuçları 1940'lı yıllarda da izlenmekte ve Umum Müdürlüğün bu yapılarla ilgisinin hemen tümüyle kesmeye başladığı görülmektedir. 1941 yılında "Vakıflar İdaresi Meclisi" tarafından alınan bir kararda (Öztürk, 1995, 387), medreselerin Vakıflar Umum Müdürlüğünden alındığı, bütçe ile ilgilerinin kesildiği, bu nedenle onarılacak günün gereksinimleri için kullanımlarına yönelik bir harcama yapılmasına olanak olmadığı belirtilmektedir (Madran, 2002, 144).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Vakıflar Umum Müdürlüğü, sürdürdüğü onarım çalışmalarına ilişkin raporlar yayınlayan ilk kuruluştur⁽⁵⁾. Ayrıca, Mimarlık dergisinin çıkmaya başladığı 1944 yılından itibaren, her sayıda bir yapının onarımı anlatılmıştır. Bu girişim, ilk tanıtım yazısında da belirtildiği gibi, Vakıflar Umum Müdürlüğü’nün onarım etkinliklerini mimarlık topluluğuna duyurmayı amaçlamaktadır.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet’te kalan ender kurumlardan biri olan Eski Eserleri Koruma Encümeni çalışmalarını 1940’lı yıllarda da sürdürmüştür. Encümen 1942 yılında 41, 1943-1947 yılları arasında 164, 1949 yılında 72 eser tescil etmiştir (Çal, 1990, 119). 1949 yılında 99 toplantı yaptığı belirtilen kurum, bu alanla ilgi pek çok konuyu değerlendirmiş, pek çok eseri yerinde incelemiş ve aynı yıl 72 adet eski eserin tescil fişini hazırlamış ve tescil etmiştir. Encümenini tek yapı ölçeğindeki bu etkinliklerinin yanı sıra, çevre ölçeğinde de çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Üsküdar ve çevresinin imar plan çalışmaları sırasında, Belediye İmar Müşavirlerinin de katılımıyla plan kapsamında bulunan 88 eski eser yerinde incelenmiş ve bu konudaki görüşler İmar Müdürlüğüne iletilmiştir (Madran, 2002, 146).

Bu dönemde korumaya ayrılan parasal kaynağa bakıldığında, dört kuruluşun bütçeden eski eser ve müzecilik faaliyetleri için ödenek aldığı görülmektedir. TBMM % 0.01, Maarif Vekaleti % 0.03, Nafia Vekaleti % 0.005 ve Vakıflar Umum Müdürlüğü % 0.07 oranlarında genel bütçeden pay almıştır. Vakıfla Umum Müdürlüğüne genel bütçeden ayrılan pay, kendi bütçesinin ortalama

⁽⁵⁾ Vakıflar Umum Müdürlüğü çalışmalarını farklı yayınlar yoluyla konu ile ilgilenen uzmanlar ile paylaşmıştır. Vakıflar Dergisi bunlardan biridir. Çalışmada irdelenen 1938-1960 döneminde Vakıflar Dergisi ilk beş sayısını çıkarmıştır. Birinci sayı 1938, ikinci sayı 1942, üçüncü sayı 1956, dördüncü sayı 1957 ve beşinci sayı 1962 ‘de yayımlanmıştır. Derginin ilk sayısında yer alan ilk makale Fuat Köprülü’nün Vakıf Müessesesinin menşesine ait detaylı çalışmasıdır. Ardından o yıllarda ülkemize davet edilen Fransız Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Albert Gabriel’in, Türkiye’de anıtların korunmasına ilişkin gözlemleri ve tavsiyeleri içeren değerlendirme gelmektedir. Bu değerlendirme, o dönemde koruma alanında yetersiz personel ve kaynak ile yürütülmeye çalışılan faaliyetleri ortaya koymakta ve bu yoğun çalışmaların daha sistematik ve önceliklerin dikkate alınarak yürütülmesi konusunda tavsiyeleri sıralamaktadır. Aynı derginin dönemi anlatan beş sayısında da, gerçekleştirilen koruma faaliyetleri (tek yapı ölçeğinde, anıt koruma) belgeleri ile yer almakta ve kullanılan teknikler anlatılmaktadır. (Vakıflar Dergisi, Sayı: I, 1938; Vakıflar Dergisi, Sayı: II, 1942; Vakıflar Dergisi, Sayı: III, 1956; Vakıflar Dergisi, Sayı: IV, 1957; Vakıflar Dergisi, Sayı: V, 1963, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara.)

Vakıflar Umum Müdürlüğü’nün bir diğer yayını, ilk sayısı 1974’de yayınlanan Rölöve ve Restorasyon Dergisi’dir. Bu sayıdaki ilk makale Cahide Tamer’in “Cumhuriyet Döneminde Eski Eser Anlayışı ve Restorasyon Faaliyetleri” başlıklı yazısıdır. Bu çalışma yine o dönemlerde koruma alanında zor şartlarda sürdürülmeye çalışılan faaliyetleri anlatmaktadır. Ardından Ali Saim Ülgen “Tarihi anıtların korunması ve onarılmasına ait prensipleri” anlatmakta ve ardından tamamlanmış koruma örneklerinin konunun uzmanlarınca değerlendirilmeleri yer almaktadır. Derginin sonraki sayılarında da yine aynı şekilde bu alandaki çalışmaların konunun uzmanlarınca izahları yer almaktadır. Rölöve Restorasyon Dergisi’nin 1982 yılında yayınlanan özel sayısı, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün gerçekleştirdiği I. Restorasyon Seminerini konu almaktadır. Bu sayıda, koruma alanında yürütülen tüm faaliyetler değerlendirilmekte ve gelinen aşama ifade edilmektedir. Ayrıca, yine aynı derginin üçüncü sayısının (81982) girişinde, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 22 Mart 1933 tarihli Konya gezisi esnasında harap halde olan eşsiz anıtları görünce Başvekil İsmet Paşa’ya çektiği telgraf yer almaktadır. Burada, bir bölümü askerler tarafından kullanılan bu anıtların hemen tahliye edilmeleri ve yıkılmak üzere ya da harap halde bulunun bu kıymetli eserlerin derhal uzmanları tarafından tamiri edilmesi istenmektedir. (Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 1, 1974; Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 3, 1982; Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 4, 1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı, 1982; Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 6., 1987, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.)

Madran, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.

Öztürk, N., 1995. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/144, Ankara.

Çal, H., 1990. “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası”, yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

% 11’dir. Bu oranlara göre, koruma ve müzeciliğin 1940-1949 yıllarında genel bütçedeki ortalama payı % 0.12 olmuştur (Madran, 2002, 146-148).

Korumanın geniş halk kitlelerinin ve yerel yöneticilerin katkı ve desteği olmadan gerçekleştirilemeyeceği bilinmekteydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında da bu konu gündeme gelmiş, Cumhuriyet Halk Fırkası hem kendi örgütlenmesi içinde oluşturduğu Halkevleri vasıtasıyla hem de Maarif Vekaleti’nin eğitim sistemi içinde yerleştirmeye çalıştığı tarih bilincinin, ulus bilincinin yükseltilmesi için çeşitli çalışmalar yürütmekteydi. Bu amaçla, eğitim sistemi içinde Türk tarihinin sistemli bir biçimde öğretilmesine önem verilmiş, derslerin yanı sıra teknik geziler yoluyla da tarihi yapıların tanıtılması istenmiştir. Sadece çocukların eğitimi değil, halkın da tarih bilincinin artırılması için Halkevleri bünyesindeki Tarih ve Müze Kolu çeşitli eğitici faaliyetler düzenlemiş, pek çok ilde kütüphaneler ve müzeler açmak yoluyla da halkın tarih ve kültür bilinci artırılmaya çalışılmıştır (Madran, 2002, 151-156).

Koruma kültürünün benimsenmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli bir faktör olan eski eser ve korumayla ilgili yayınların oluşması ve böylece kamuoyunun bilgilendirilmesi çabaları da görülmekle beraber bunların çok yeterli olduğu söylenemez. Doğrudan korumayla ilgili bilgi vermeyi amaçlayan ilk yapıt Y. Mimar Ali Saim Ülgen’in İstanbul Arkeoloji Müzelerinde görev yaptığı sırada yayınladığı “Anıtların Korunması ve Onarılması” adlı kitabıdır. Ülgen tarafında dört ayrı kitap olarak düşünülen bir serinin bu ilk yapıtı, kendi deyimiyle “*Bu mevzua has olan nazari meselelerin izahına*” ayrılmıştır. Anıtların tanımı, neden korundukları, yasal düzenlemeler, büro ve şantiye çalışma düzeni gibi başlıklar altında koruma alanındaki teori ve uygulama aşamaları batılı bir yaklaşımla kitapta yer almaktadır (Madran, 2002, 157). Ülgen, bir sonraki on yılda gerek teorik gerekse uygulama çalışmalarıyla, Türkiye Cumhuriyeti’nin koruma alanındaki gelişimine önemli katkılar vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin uluslararası kültürel ilişkilerinde yeni hareketler görülmektedir. Bu gelişmeler koruma alanındaki uluslararası etkinliklerin başlangıcıdır. Bunlardan en kurumsal nitelikli olanı, Londra’da 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan UNESCO Sözleşmesinin, TBMM tarafından 30 Mayıs 1946 gün ve 4895 sayılı yasayla kabul edilmesi ve 25 Ağustos 1949 gün ve 3/9862 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla da “ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu Yönetmeliği” nin oluşturulmasıdır. Komisyon kurulduğundan bu yana, müzecilik, kültürel miras vb. konularda kısıtlı olanaklarla da olsa çalışmalarını sürdürmektedir. Hemen aynı yıllarda gerçekleşen bir diğer etkinlik, “İngiliz Arkeoloji Enstitüsü”nün kurulmasıdır. “*Anadolu’da Arkeoloji ile Folklor ve Antropoloji alanlarında araştırmalarda bulunmak üzere...*” kurulması istenen Enstitü, Bakanlar Kurulunun 22.11.1947 tarihli kararıyla izin almıştır. Verilen izin “*Kanun ve nizamlarımıza tamamıyla tabi bulunmak ve hükümetimizin müsaadesi alınmadıkça teşekkülün kuruluş amacını genişletmemek ve değiştirmemek ...*” koşullarına bağlıdır (Madran, 2002, 162).

Kimilerinin oluşum aşamaları Cumhuriyet’in ilk yıllarına dayansa da, üçüncü on yılda sivil toplum örgütlerinin sınırlı bölgede ya da ülke genelinde faaliyet gösterir düzeyde kurumlaştığı ve çalışmalarını imkânları ölçüsünde sürdürdüğü gözlenmektedir. İlk örgütlerden bir tanesi İzmir’de 12 Ocak 1927 yılında “*İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti*” adıyla kurulan ve sonrasında 28 Aralık 1935 tarihi ile “*İzmir Antikitepleri Sevenler Sosyetesı*” olarak adını değiştiren, son olarak da 1940’lı yılların sonunda “*Ege Turizm Cemiyeti*” adını alan kurumdur. Bu kurum çalışmalarını müzecilik ve arkeoloji konularında yoğunlaştırmıştır. Bir diğer STK olan ve 1941 yılında kurulan “Türkiye Turing Otomobil Kurumu”nun amacı Genel Başkan R. Saffet Atabinen tarafından İstanbul’un tarihi ve abideleriyle ilgilenen kişileri bir araya toplamak, onların bilgilerinden yararlanmak ve bu yolla Eski Eserleri Koruma Komisyonuna yardım etmek olarak tanımlanmıştır. Kurum aylık olarak yayınladığı Belleteninde eski eserler ve koruma konusunda yer alan çeşitli

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

makaleler ile de konuya katkıda bulunmuş, İstanbul’daki kimi yapıların onarımına parasal katkı da sağlamıştır. Kurum bünyesinde çalışmalarını sürdüren “İstanbul’u Sevenler Kurumu” ise 1911 yılında kurulan “İstanbul Muhipleri Cemiyeti”nin devamıdır ve 1941 yılında çalışmalarına yeniden başlamıştır. İstanbul ve çevresindeki bazı eserlerin onarımı için girişimlerde bulunan İstanbul’u Sevenler Kurumu, İstanbul Belediyesi’nden ve TTOK’dan aldığı parasal desteklerle, özellikle anıtsal yapılara yeni işlev verilmesine yönelik yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ülke genelinde çalışmalarını sürdüren STK’lardan diğeri, 31 Mart 1946’da kurulan “Türkiye Tarihi Anıtların Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği”dir. 1947 yılında Ankara Ahi Şerafettin ve Hacı Bayram Camileri ile İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı onarımlarına katkıda buluna dernek daha sonra “Türkiye Anıtlar Derneği” adını almıştır. Ankara, İstanbul ve İzmir dışında da eski eser ve müzecilikle ilgilenmeyi amaçlayan STK’lar kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi 1935 yılında kurulan “Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu”dur. Kurumun tüzüğünde ifade edilen, “...vali, kaymakam, halkevi başkanı ...”nın kurumun doğal üyesi olması durumu, kurumun yarı-kamusal bir statüde faaliyetlerini sürdüğünü göstermektedir. Bir diğer kurum, 26 Şubat 1946’da kurulan “Bursa Eski Eserleri Sevenler Derneği”dir, (Madran, 2002, 162-165; Çal, 1990, 98; Atabinen, 1947, 10; Ogan, 1947, 13).

Koruma alanındaki bilinçlenme adına **dördüncü on yıldaki** en önemli gelişme, Türkiye’de koruma olgusunun bilimsel temelini oluşturan GEEAYK (Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtları Koruma Yüksek Kurulu)’nun oluşturulmasıdır. Bu kurumun oluşturulmasında ve faaliyetlerinin yürütülmesinde Ali Saim Ülgen’in ⁽⁶⁾ katkıları büyüktür. 2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren

⁽⁶⁾ Ali Saim Ülgen 1914-1963 tarihleri arasında yaşamış Türk mimar ve restoratördür. Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi (1938) ve Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü’nün ardından burada mimarlık tarihi ve şehircilik asistanı oldu, aynı yıl burslu olarak Maarif Vekâleti’nce Almanya’ya gönderildi. Fransa’da burada Notre Dame Kilisesi’nin onarımında çalıştı. 1940’ta askerlik hizmetini gördüğü Maraş’ta yörenin sivil mimarlığını inceledi. 1943’ta GSA Yüksek Mimarlık Bölümü’nde sanat tarihi öğretmenliği görevine döndü. 1944’ta Maarif Vekâleti’nin isteği üzerine Ankara Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Şubesi müdürlüğüne atandı. Böylece ilk olarak tarihsel yapılar üzerine rasyonel biçimde uygulamalı çalışmalar yapma olanağına kavuştu ve çevresinde topladığı meslektaşlarına geliştirdiği yöntemleri öğretmeye başladı. Bir yandan da Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün restorasyon işleriyle ilgilenen Ülgen, sonunda bu kuruma geçerek Abide ve Yapım İşleri Dairesi’nde görev aldı. AÜ Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde sanat tarihi dersleri vermeyi sürdürdü. Ülgen, İstanbul, Trakya ve Anadolu’da 150’ye yakın yapıtın onarımını gerçekleştirdi, 300’ü aşkın yapıtın onarımına da katkıda bulundu. Ayrıca, Irak, Ürdün ve Libya’daki İslam ve Türk eserlerinin onarımlarıyla da ilgilendi. Özellikle Süleymaniye Külliyesi onarımıyla yakından ilgilendi, yapının bilinmeyen yönlerini ortaya çıkararak özgünlüğüne kavuşmasını, sonradan yapılan eklerin ayıklanmasını sağladı. Onarımını gerçekleştirdiği öteki yapılar arasında, Hacıbektaş Külliyesi (Nevşehir), Sırçalı Mescit ve Karatay Medresesi (Konya), Seyit Battal Gazi Külliyesi (Seyitgazi, Eskişehir) ve Kubbet-üs-Sahra (Kudüs) sayılabilir. Atatürk tarafından Mimar Sinan’ın yapıtlarının rölevelerini yapması istenen Ülgen, ömrü boyunca bir yandan da bu kitabın hazırlıkları üzerinde çalışmış, ancak mükemmeliyetçiliği nedeniyle yayımlayamadan yaşamını yitirdi. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun etkin bir üyesi de olan Ülgen’in yayımlanmış makalelerinin yanı sıra “İstanbul ve Eski Eserler” (1933), “İstanbul’un Eski Eserlerinden Fatih Camii ve Bizans Sarnıcı”, “Fatih Devrinde İstanbul” (1939), “Arkeolojik ve Turistik İstanbul Haritası”, “İznik’te Türk Eserleri”, “Anıtların Korunması ve Onarılması” ve “Türk Anıtları” (1946) adlı yapıtları bulunuyor. Ayrıca “Mimarlık Tarihi-Mimarlık Felsefesi”, “Türk Mimarisi”, “Türk Evi”, “Mimar Sinan” başlıklı kitapları ile “Anıtların Korunması ve Onarılması” kitabının 2., 3. ve 4. ciltleri hazırlık aşamasında kaldı.

Madran, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.

Çal, H., 1990. “Eski Eser Tahrifatı”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 34 Sayı: 1.2 Sayfa: 379-380 Yayın Tarihi: 1990

Ogan, A., 1938. “Asariatika Nizamnamesi ve 1847’den İtibaren Resmi Ruhsat ile Yapılan Hafriyat”, Yeni Türk Dergisi, Cilt: Sayı:64, s.98-103, Nisan 1938; sayı:65 s.145-158, Mayıs 1938.

Atabinen, R.,S., 1947. “İstanbul’u Sevenler Kurumunun Eski Eserler İle İlgisi”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı:60 Ocak 1947, s.9-11.

5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun”la yurtiçinde korunması gereken mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve programları saptamak; saptadığı ilke ve programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek; anıtlar ve taşınmaz eski eserlerle ilgili olarak kendisine sunulacak ve özel araştırmaları ile kurul üyeleri tarafından bilgi edinilecek her türlü konu ve uyumsuzluk üzerinde bilimsel görüş bildirmekle yükümlü Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. Bu kurulun kurulması ile Cumhuriyet döneminde korumayla ilgili çok büyük bir adım atılmıştır. Bu yasa toplumun o sırada ve hatta bugün sahip olduğu koruma bilinci ve isteğinin çok üzerinde bir tarih bilinciyle hazırlanmıştı ve tek anıtsal yapının korunması temeline dayanmaktadır. Daha sonraki yasal değişimler kentsel sit kavramını da içine alacaktır (Madran 1982, 19-22).

GEEAYK kurulduğu günden bu yana taşınmaz eski eserlerin korunması konusunda en yetkili kuruluş olmuştur. Bu kurul, kurulduğu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı’na, sonra Kültür Bakanlığı’na ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı’na bağlı görünmesine karşın çalışmalarında bağımsızdır. 10.05.1952 tarihinde de kurulun kuruluş ve görevlerini, çalışma seklini açıklayan “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Talimatnamesi” çıkarılmıştır (Talimatname 1959, 1962 ve 1974 yıllarında yeniden düzenlenmiştir). Kuruluşundan hemen sonra taşınmaz, eski eserlerin korunması konusunda önemli kararlar almaya başlayan Kurulun bu yıllarda aldığı önemli kararlar arasında eski eserleri yaşatmak için bunlara bir işlev verilmesi (10.08.1953, No.155); eski eserlerin çökme tehlikesi olsa da yıkılmayıp onarılması (19.03.1956, No.466); Kurul tarafından korunmaları gerekli görülme-yen yapıların yıkılmadan önce rölövelerinin kurula gönderilmesi (06.08.1957, No.707) konuları sayılabilir. 1955 yılında önemli bir gelişme olarak eski eserlerin Turizmle ilişkisini kurmak ve mevcut örgütleri yeniden düzenlemek, geliştirmek için teklifler yapıldığı da bilinmektedir (Zeren, 1981, 21). 1954 yılında 6235 sayılı yasa ile “Türk Mühendis ve Mimar Odalarının” kuruluşu gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda etkili bir rol yüklenecek olan bu sivil toplum kuruluşunun kurulması ile kurumsal yapıda önemli adımlardan biri daha atılmıştır.

Türkiye’de koruma alanının gelişimi adına dördüncü on yılda gerçekleştirilen bir diğer önemli gelişme vakıf eserleri ve vakıf kurumu ile ilgilidir. Daha önceki on yıllarda farklı kurumlara devredilen, satılan, gereken önem verilmediği için harap edilen hatta yıkılan vakıf yapıları, yeni düzenleme ile Vakıflar Genel Müdürlüğüne devir edilecektir. 10 Eylül 1957 gün ve 7044 sayılı yasa ile özünde vakıf olan, tarihi ve mimari değere sahip eski eserlerin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde toplanması için ilk adım atılmıştır ⁽⁷⁾ (Madran, 2002 168 Öztürk, 1995, 419).

⁽⁷⁾ Aslında vakıf olan tarihi ve mimari kıymeti haiz eski eserlerin Vakıflar Genel Müdürlüğüne devrine dair, Bakanlar Kurulu’nun 5.09.1957 tarihli toplantısında benimsenen kanun tasarısı, Başvekil Adnan Menderes imzası ile 10.09.1957 tarihinde TBMM Başkanlığı’na sunulmuş çok büyük bir değişiklik olmadan kabul edilmiş, 13.09.1957 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun, vakıf yoluyla tesis edildiği vakfiye, hüccet, berat, şahsiyet ve tapu kaydı gibi belgelerle tevsik edilen ve yetkili kurumlarca eski eser olduğu kararlaştırılan ve tescil edilen tarihi ve mimari kıymeti haiz taşınmazların mülkiyetlerinin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğüne devrini (Md. 1), kirada olanların altı ay içinde teslimini (Md. 2), devralınan bu eserlerin tamir ve bakımları için her yıl Maliye Hazinesi’nden bütçe kanunları ile tespit edilecek muayyen bir miktarın Genel Müdürlük bütçesine aktarılmasını (Md. 4) son olarak da Kullanılmasına ihtiyaç duyulmayan, her türlü bakım ve onarımlarının Genel Müdürlük teknik elemanlarının gözetiminde yaptırmayı kabul etmeleri halinde, muayyen müddetlerle intifa haklarının sair amme idarelerine devrini (Md. 3) öngörmektedir, (Öztürk, 1995, 419).

Madran, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.

Zeren, N., 1981. Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul.

Öztürk, N., 1995. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/144, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Türkiye Cumhuriyet’inin kurulması ve başkent olarak Ankara’nın kabulü ile bu kentin imarı öncelikli konu olmuş ve düzenlenen yarışmalar ile elde edilen projeler yoluyla kent planlanmaya çalışılmıştır. Kentin planlanması çalışmaları, mevcut geleneksel dokunun yeni planlama çalışmaları içindeki yeri bağlamında önemlidir. Ankara’da zengin bir kültür birikimi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, burası Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaş, modern bir “Başkent” oluşturma idealinin gerçekleştiği kenttir. Cumhuriyetle birlikte Ankara’da gerçekleştirilen ilk planlama çalışmaları arasında Haussler Planı (1925) ve Karl Lorcher Planı (1927) yer almaktadır. İlki Taşhan’dan İstasyona kadar uzanan kesimde, yol istikamet planı anlayışı içinde bazı planlama kararlarını içermekte, ikincisi ise eski Ankara ve Sıhhiye’yi kapsamaktadır. İkincisinin uygulama olanağı görülmediği iki planlama çalışması kentin tamamını kapsamamaktadır ve başkent planlanması için yeterli kapsamda görülmemiştir. 1928 yılında açılan uluslararası Ankara Şehri İmar Planı yarışması ile yarışmayı kazanan Prof. Hermann Jansen Planı 1932 yılında uygulamaya konmuştur. Bu planda; verilen en önemli kararlardan biri, “...eski Ankara’ya pek dokunulmayacağı, eskisinin üstüne değil yanına yeni bir kent kurulması yoluna gidileceği...” yani “eski şehrin korunması” ve “yeni şehrin planlanması” temel karardır. “Yenişehir”; Cumhuriyet fikrinin ve uluslararası düzeyde Atatürk’ün yeni bir Başkent oluşturma olgusunun en önemli göstergelerinden biridir. Yenişehir, ağırlıklı olarak Ulus’tan Çankaya’ya doğru açılan Atatürk Bulvarı üzerinde yer seçen ve Cumhuriyet’in ideallerini simgeleyen kamu yapıları, eğitim yapıları, sağlık yapıları, finans yapıları ve diğerleri ile binlerce yıllık Eski Ankara’nın terk edilerek yeni bir “Kent Kimliği” yaratılmasına sahne olmuştur. Yenişehir çevresinde kamusal, ticari ve konut yapıları yer almış, özellikle “Saraçoğlu Mahallesi” ve “Bankalar Caddesi” ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi Külliyesi” ile yepyeni ve modern bir kimlik kazanmıştır. Jansen Planı, bazı değişikliklerle de olsa 1950 ‘lere kadar Ankara’ nın gelişmesini yönlendirmiştir. Geniş yeşil alanlara sahip, düşük yoğunluklu caddelerin (özellikle Atatürk Bulvarı) özenle yapılmış kurumsal binaların sıralandığı, temiz, çağdaş görünümlü bir kent ortaya çıkmıştır (Tunçer, 2009, 2-8; Tekeli, 2006, 37-41). Jansen planı yapılıp uygulanmaya başlandığı dönemde Ankara’nın korunacak dokusu kale bölgesi iken, bir yandan da, bu plan kapsamında o günün mimari tarzlarıyla yeniden şekillenen kentte, Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirası oluşmaktadır. O günlerde bu mirasın pek de farkında olunmadan, hem Jansen Planı uygulamalarında hem de bir sonraki planlama döneminde bu miras zaman zaman yok edilmiştir. Daha 1950’ lerin başında Jansen planının öngördüğü 300 000 kişilik nüfus hedefi aşılmıştır. Bu durum Jansen Planı’nın öngördüğü hem ticaret hem de konut bölgelerinin yetersiz kalması durumunu ortaya çıkarmıştır. Ankara kentinin ikinci kez planını elde etmek üzere 1954 ‘te uluslararası bir yarışma düzenlemiş ve birinciliği kazanan Nihat Yücel ve Raşit Uybadin tarafından hazırlanan ve 5720 hektarlık bir alanı kapsayan Ankara İmar Planı 1957 tarihinde onanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni planda Kızılay merkez olarak ortaya çıkmıştır ve Ankara’nın “Modern / Çağdaş Kent Kimliği” nin bir göstergesi olarak mimari örneklerin sergilendiği bir arena haline getirilmesi planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Jansen’ in “Bahçelievler” düzenine göre kurmuş olduğu parselasyon ve yol düzeni içinde çok katı yapılaşmaya olanak tanınmıştır. Bunun sonucunda çok hızlı bir yıkım süreci ortaya çıkmış, bahçelievlerin yerini yüksek yoğunluklu apartmanlar almıştır. Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirası korunamazken, Jansen Planı’nın Protokol Sahası olarak belirttiği ve yeni planlamada da aynı şekilde tanımlanan eski kentin korunması için de yeterli gayret gösterilememiştir. Bu bölgeler bakımsız sokakları ile mezbelelik halini almıştır, (Tunçer, 2009, 2-8; Tekeli, 2006, 37-41).

Şehircilik alanındaki gelişmeler sadece Ankara’da değil, İstanbul, İzmir ve Bursa başta olmak üzere diğer Anadolu illerinde de yaşanmaktadır. Kurtuluş savaşı sonrası yanmış bir kent olan İzmir’in imarı, 19. yüzyılın ortalarında başlayan batılılaşma hareketlerinin kentlerin şekillenmesine yansımalarının görülmeye başlandığı İstanbul örneği ile pek çok noktada batılı

mimar ve şehircilerin oluşturdukları planlama çalışmaları gözlenmektedir. Grid düzen temalı bu planlama çalışmalarının Osmanlı'nın geleneksel organik sokak dokusu ile uyumsuzluğu sonucu, bu planların uygulandığı bölgelerde yer alan ve sayı ve niteliği bilinmeyen tarihi ve mimari mirasın büyük bölümünün yok edildiği kaynaklara geçmiştir (Tekeli, 2006, 37-41).⁸

3. Bir Sonraki Döneme Aktarılanlar

Çalışmada irdelenen 1938-1960 döneminde koruma bilinci adına edinilen tecrübeler, bu dönem öncesi edinilen kazanımlardan yararlanılarak geliştirilmiş, tarihi ve mimari mirası koruma bilincinin gelişimi sürecinde yaşanan bazı olumsuzluklar, bu dönemin sonunda doğru alınan önlemler ile ortadan kaldırılmaya başlanmıştır.

Koruma bilincinin gelişimi adına irdelenen dönemde gerçekleştirilen iki önemli düzenleme vardır. Bunlardan ilki dönemin başında gerçekleştirilen Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) oluşturulmasıdır. Bu kurumun oluşumuna kadar, ülke genelinde, tarihi ve mimari mirasın korunması alanından sorumlu bir kurum yer almamakta, farklı kurumlar bünyesinde yer alan çeşitli alt birimler ile koruma alanındaki faaliyetler yürütülmeye çalışılmaktadır. İrdelenen süreçte görüldüğü gibi, tarihi ve mimari mirası korumaya çalışan, müdürlükler kapsamında olan bu alt kurumların sürekli olarak isimlerinin ve bağlı oldukları üst kurumların değişimleri, bu alanda yaşanan karmaşa ve düzensizliği ortaya koymaktadır. GEEAYK'nın oluşumu tüm bu karmaşayı ortadan kaldırmıştır. GEEAYK, tarihi ve mimari mirasın korunması konusuna “tek yapı ölçeğinde koruma”, “anıt koruma” olarak bakmaktadır. Bu dönemin sonuna gelindiğinde, henüz “çevresel ölçekte koruma”, “sivil mimarlık eserlerinin korunması” aşamalarına gelinmemiştir. Fakat bazı anıtsal yapıların korunmaları sırasında, anıtların çevreleriyle birlikte korunmalarını içeren tekil düzenlemeler görülmektedir. Ayrıca 1950'li yıllarda Amasya yalıboyu evlerinin restorasyonlarının arda arda gerçekleştirilmeleri ile oluşan çevresel koruma, daha henüz bu anlamda yasal bir düzenleme ve bilinç yokken tecrübe edilen olumlu bir gelişmedir (Alsaç, 1992, 57).

Bu dönemde edinilen diğer önemli kazanım vakıf kurumunun yetki alanını düzenleyen 1957 yasasıdır. Bilindiği gibi, Cumhuriyet döneminin başından beri, vakıf eserleri çok çeşitli kurumlara devir edilmiş hatta satılmıştır. 1957 yasası ile vakıf eserleri tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde toplanmaya başlanmıştır. Vakıf eserlerinin farklı kurumlara devirleri ile bu kurumların bünyelerinde yeterli uzman kadronun ve kaynağın yer alamaması sonucunda bu eserlerin uzun yıllar bakımsız kaldığı hatta yıkıldıkları kaynaklara geçmiştir. Bu eserlerin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devirleri ile kaynak ve kadroları ile daha donanımlı olan bu kurum, eserlerin bakım ve onarımlarını daha iyi yapabilecektir.

4. Sonuç

Çalışmada, öncesinden edinilen kazanımlar ile 1938-1960 döneminde Türkiye'de koruma bilincinin gelişimi irdelenmeye çalışılmış, dönem sonunda varılan nokta ortaya konmuştur. Türkiye'de tarihi ve mimari mirasın gelişimi sürecinde pek çok olumlu ve olumsuz tecrübe yaşanmıştır. İrdelenen dönemlerde yaşanan tüm gelişmeler o dönemlerin şartları ile değerlendirilmelidir. Bu dönemler, bir ülkenin yeniden yapılanmaya çalıştığı dönemlerdir, dolayısıyla pek çok eksik mevcuttur. Bu eksiklerin başında ise ekonomi ve yetişmiş insan sıkıntısı

⁽⁸⁾ Alsaç, Ü., 1992. Türkiye'de Restorasyon, Birinci Baskı, İletişim Yayını, İstanbul.

Tekeli, İ. 2006. “Türkiye’de Kent Planlaması Düşüncesinin Gelişimi, Yapı Dergisi, sayı 291 sayfa 37-41, Şubat 2006.

Tunçer, M, 2009. “Cumhuriyet’in ‘Mimari Mirasının Planlama Aracılığı İle Korunması: Ankara Örneği”, TMMOB Mimarlar Odası Cumhuriyet’in Mimari Mirası Sempozyumu, 26-27.02.2009.

<http://www.planlama.org/new/makaleler/cumhuriyet-in-mimari-mirasi-nin-planlama-araciligi-ile-korunmasi-ankara-ornegi.html>, s.1-22.

gelmektedir. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, mevcut ekonomik kaynak ve yetişmiş insan gücü ile bu süreç tamamlanmaya çalışılmış, yetmediği noktalarda, batılı uzmanlardan yararlanılmıştır. Bu dönemlerde pek çok alanda olduğu gibi, şehircilik ve mimarlık alanlarında da çok sayıda yabancı uzman Türkiye’ye davet edilmiş, bu uzmanlardan yönetimden eğitim alanına kadar pek çok kademedede yararlanılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALSAÇ, Ü., 1992. Türkiye’de Restorasyon, Birinci Baskı, İletişim Yayını, İstanbul.
- ATABİNEN, R.,S, 1947. “İstanbul’u Sevenler Kurumunun Eski Eserler İle İlgisi”, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı:60 Ocak 1947, s.9-11.
- BARKAN, Ö.L. ve AYVERDİ, E.H., 1970. “İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri 953(1546) Tarihli, İstanbul: Baha Matbaası, Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü 61.
- BARKAN, Ö.L., 1955. “H. 933/1527-934/1528 Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul: XV, 1-4, 251-329.
- BARKAN, Ö.L., 1963. “İmarat Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi”, , İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul: XV, 1-2, 239-379.
- CANDAS KAHYA, N., OZGEN, S., MİDİLLİ SARI, R., ELMALİ, D. ve SAGSOZ, A., 2007. Preservation, Institutions, Policies and Applications Related to Process/Comparative Analysis of Italy-France-England and Turkey, Uluslararası Yapı-Yaşam Kongresi, 22-25 March, 29-43, Bursa/Turkey.
- CANDAŞ KAHYA, N., 2007. “Doğu Karadeniz Bölgesi Kentsel Sitlerinde Koruma Sürecinin Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- CANDAŞ KAHYA, N., OZGEN, S., MİDİLLİ SARI, R., ELMALİ, D., SAGSOZ, A., 2008. “Türkiye ve Fransa’da Koruma Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi: Kurumlar, Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar”, Arredamento Mimarlık Dergisi, sayı 2008/11, s.120-127.
- ÇAL, H., 1990. “Eski Eser Tahribatı”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 34 Sayı: 1.2 Sayfa: 379-380 Yayın Tarihi: 1990
- ÇAL, H., 1990. “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası”, yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- ÇAL, H., 1990. “Türkiye’de Cumhuriyet Devri Taşınmaz Eski Eser Tahribatı Ve Sebepleri”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 34 Sayı: 1.2 Sayfa: 353-378 Yayın Tarihi: 1990.
- MADRAN, E., 1982. “Yıllık ve Beş Yıllık Programlarda Kriter ve Uygulama Sorunları Rölöve ve Restorasyon Dergisi 1. Restorasyon Uygulamaları Özel Sayısı, s.19-22, Önder Matbaası, Ankara.
- MADRAN, E., 2002. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler:1800-1950, ODTÜ Yayını, Ankara.
- OGAN, A., 1938. “Asariatika Nizamnamesi ve 1847’den İtibaren Resmi Ruhsat ile Yapılan Hafriyat”, Yeni Türk dergisi, Cilt:, Sayı:64, s.98-103, Nisan 1938; sayı:65 s.145-158, Mayıs 1938.

- ÖZTÜRK, N., 1995. Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları/144, Ankara.
- Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 4, 1. Restorasyon Semineri Özel Sayısı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1982.
- Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1974.
- Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 3, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1982.
- Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı: 6, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1987.
- TEKELİ, İ. 2006. “Türkiye’de Kent Planlaması Düşüncesinin Gelişimi, Yapı Dergisi, sayı 291 sayfa 37-41, Şubat 2006.
- TUNÇER, M, 2009. “Cumhuriyet’in “Mimari Mirasının Planlama Aracılığı İle Korunması: Ankara Örneği”, TMMOB Mimarlar Odası Cumhuriyet’in Mimari Mirası Sempozyumu, 26-27.02.2009. <http://www.planlama.org/new/makaleler/cumhuriyet-in-mimari-mirasi-nin-planlama-araciligi-ile-korunmasi-ankara-ornegi.html>, s.1-22.
- Vakıflar Dergisi, Sayı: I, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara, 1938.
- Vakıflar Dergisi, Sayı: II, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara, 1942.
- Vakıflar Dergisi, Sayı: III, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara, 1956.
- Vakıflar Dergisi, Sayı: IV, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara, 1957.
- Vakıflar Dergisi, Sayı: V, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Ankara, 1963.
- YEDİYILDIZ, B., 1984. “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu, Vakıflar Dergisi, Ankara: Önder Matbaası, VGM Yayınları, XVII, 5-41.
- ZEREN, N., 1981. Kentsel Alanlarda Alman Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

